

HAGYOMÁNY

Kutatóárok

Meditáció a palócok eredetéről

Az utóbbi két évtizedben öröndetesen fellendült a palóckutatás, főként a Magyar Népköztársaságban, ahol történészek, nyelvészek, etnográfusok, szociográfusok foglalkoznak odaadón a palóc népcsoporttal. S bár a sokrétű munkálkodás során fontos eredmények születtek, korántsem tekintik az ügyet lezártnak, szorgosan keresik a még gyümölcsözőbb munkaformákat.

Itt-ott Dél-Szlovákiában is tevékenykednek lelkes amatőr kutatók; Nagybalogon, Sajógyömörön, Várgedén értékes néprajzi gyűjtemények halmozódnak (a helyiséghiány megoldására, a néprajzi szoba megnyitására várva), s a CSEMADOK rimaszombati járási bizottsága hat-hét évvel ezelőtt sokszorosítva kiadta Pál Dénes balogi pedagógus tehetségesen összeállított kismonografiáját. A pozsonyi Madách Kiadó pedig vonzó kontóbszen tette le az olvasók asztalára *Ag Tibor* — tudtommal már sehol sem kapható — palóc daloskönyvét. *Ag Tibor* mellett a többi nívótásos szakember közül *Szanyi Mária* és *Baracszai Kovács István* foglalkozik a palócok néprajzi vizsgálatával. Szlovákiai kutatási helyzetképet azonban még vázlatosan sem lehet körvonalazni, mert az etnográfiai publikációk is gyérek, a kérdés további szférái (történelem, helytörténet stb.) pedig mindmáig szinte teljesen „fehér foltok”.

Tudjuk, hogy a palócok etnikai és néprajzi vizsgálatát a *Tudományos Gyűjtemény* 1817-es évfolyamának I. kötete indította el. Egy pályázat — ahogyan akkor mondták „Jutalom Tétel” — volt a rajtkó, jelezvén egyszersmind, hogy a palóckérdés erősen foglalkoztatta a reformkor közvéleményét.

Bakó Ferenc egrí múzeumigazgató az 1967-ben náluk lebonyolított palóc tanácskozáson felidézte: az érdeklődés gyökere az volt, hogy a Mátra és a Bükk környékén élt egy népcsoport, akiket palócoknak hívták, s a történeti forrásokban szintén feltűnt egy honfoglaláskori népcsoport „plavec, polovec, polovec, polowec” néven; s indokoltnak látszott a kettő rokonítása. *Szedes Fábian* 1819-ben már Nógrád, Hont, Gömör, Borsod és Heves magyarjait nevezi palócoknak. A felmerült kételyeket eloszlatva két XVII. századi alföldi forrás, amely vásárra jött „felföldi palócokat” említ. A derék kecskeméti és debreceni feljegyezték, hogy e furcsa embereknek csak minden tizedik szavát értik. Egy felsorolás, mely magyarokról, németekről és palócokról beszél, arról tanúskodik, hogy sokan nem is tartották őket magyaroknak.

Azóta sok idő telt el, s ma már a szakemberek az állattartás részleteit, a népviselet színösszetételének okait, a családszervezeteket, a babonákat és lakodalmi szokásokat, a Vidróczki-dallam változatait, a táplálkozási jegyeket fürkészik, a földrajzi és nyelvészeti bűvárkodásról nem is szólva.

Kétségteljesen a történészek feladata a legnehezebb. Mert ami máig is nyitott kérdés, s amiben ilyenképpen a vélemények megoszlanak, az a palócok származása és a „palóc” név eredete. Az eredeti tanulmányozásban csakis az ásatásoktól, főként a népvándorlás és honfoglalás korának titkait felfedő faluásatásoktól várható jelentős előrelépés. Ez a teendő pedig szerfőzőt bonyolult. Nemcsak azért, mert régészek és antropológusok intenzív munkáját is igényelné, hanem azért is, mert a törzsi települések nyomait őrző palóc lakterület még nem határolható biztosan körül.

Bevallom, sokáig fontolgattam, elmondjam-e én is a palócok eredetéről kialakult véleményemet. Attól félttem, hogy a szakemberek bosszúsán leintenek: a suszter maradjon a kaptafánál. S lám, végül mégiscsak közbeszólok — a teljesség és a kronológiai sorrend betartásának igénye nélkül —, abban reménykedve, hogy frásomat nem tekintik többnek, mint egy újabb hipotézisnek. Vázlatom csupán egy gömöri tollforgató eszmefűzése, aki maga is palóc, tehát belülről nézi a problémákat.

Nézetem szerint a palócok eredetének és a palóc név létrejöttének kérdését együtt kell vizsgálni. A rendelkezésekre álló forrásokon és a történelmi adatokon kívül a már említett egrí szimpózium után kiadott *Módszerek és feladatok* című metodikai közleményből indulok ki, mely a tanácskozáson elhangzott referátumokat és hozzászólásokat tartalmazza.

Úgy tűnik, a különböző vélemények abban elég markánsan egybehangzanak, hogy a palócság a szlávoktól kapta a nevét, s a palóc népnév jövevényszó a magyar nyelvben. E tekintetben valóban indokolatlan lenne a töprengés.

Szakmai berkekben ugyanis régóta csökönyösen tényezik a palócokat a kunokkal azonosító álláspont. *Győrffy György* azonban rámutat, hogy az 1965-ben elhunyt *Kniezsa István* — noha ezt az etimo-

lógiát ő is elfogadta — megjegyezte: az a legnagyobb bökkenő, hogy hogyan kapta e magyar néptörzs a kunok nevét, amikor tudomása szerint a kunokhoz semmi köze sem volt, s a kunokat magyarul nem hívták soha palócoknak.

Győrffy referátumából számomra az sejlik ki, hogy a kunoktól való származtatást talán Anonymus tévedései befolyásolták a legkényszerítőbben. Anonymus szerint a hét honfoglaló vezérhez hét kun vezér csatlakozott, s közülük az Abák őse a Mátraalján és a Bodrog mellett kapott birtokot Árpád vezértől. Az 1200 körül élt Anonymus a 300 évvel korábbi adatokat nem forrásokból merítette, hanem korabeli birtokviszonyok alapján és saját fantáziájára hagyatkozva rögzítette.

Szándékosan mondom, hogy „rögzítette”, mert egy 1975-ben napvilágot látott tanulmánykötetbe újfent makacsul betolakodtak Anonymus kunjal. Kosa László és Filep Antal *A magyar nép táji-történelmi tagolódása* című kitűnő és hasznos néprajzi munkájába — 8 évvel az egrí palóc tanácskozás után —, sajnos, történetileg eltávolító közlések kerültek. Nem a szerzőkkel kívánok vitába szállni (hiszen nem néprajzi cikket írok), csupán a jelzett nézet szívós életképességét szemléltetem. A szerzők úgy vélekednek, hogy a „palóc” elnevezés valószínűleg a kunok XIII. századi nagy beköltözése előtt a magyarság között kis csoportokban megtelepült kun elemek megjelölésére szolgál. (A sorok mögött elmosódott kérdőjel dereng, de mivel más változatot nem említenek, a mondat mégis az állítás érvényességét sugallja.) Lentebb pedig már kereken palóc-kun telepeknek nevezik a szerzők a palóc vidékek falvait.

Más téren is tapasztalhatjuk, milyen mélyen befészkelheti magát az emberek tudatába — még a céhbeliébe is — egy-egy kétes, ám gyakran ismételtetett és érvényes tényként terjedő állítás. Ezeknek egy részét idővel sikerül csattanósan megcáfolni, számos elképzeléssel viszont csak laza adatmozaikokat, átgondolt lehetőségeket szembeállítunk.

Győrffy György 1987-ben Egerben egyebek közt elmondta: a bizonytalanság abból fakad, hogy a palóc a történelem folyamán soha nem volt olyan, jogi különállást élvező népcsoport, mint a székely, hajdú vagy kun. A településtörténetet tekintve azt a következtetést vonja le, hogy a palócok lakta területen élt egy olyan népcsoport, amely megjelenésében, esetleg nyelvében is eltért a magyaroktól, s ez a népcsoport kabar is lehetett. Felidézi, hogy a palóc népvét a múlt század megfigyelői inkább a gúnynevek közé sorolják. Ugyan-csak velős észlelés, hogy Anonymus kunjal alkalmazta a magyarokhoz csatlakozott kabarokkal azonosíthatók, akiknek beolvadása már a X. században befejeződött. A kabarok eredeti lakterületét az ún. dukátusi megyékben kell keresni; s a hlányos forrásokból is leiszűrhető, hogy Hont és Nógrád megye ezek közé tartozott. A terület Árpád-kori helynevei azt tanúsítják, hogy a lakosság túlnyomó része magyar nyelvű volt, s szlávok tarkították az etnikai képet.

Kovács Béla közli, hogy történelmi adatok bizonyítják: a jelenlegi palóc vidékek egy részét a honfoglaló magyarsághoz csatlakozott kabar törzsek szállták meg. A kabar gyökerű Aba-nemzetség és Aba Sámuel kazárial származását, a krónikás hagyományokból kiindulva, már korábban megkísérelték hitelesíteni. Felhívja a figyelmet a feldebrői templomra és Václav Mencl véleményére, aki e sajátos formájú templom építését a kabarokhoz köti. *Kovács Béla*, a feladatokat összefoglalva, az ásatásokon kívül a görög patrocíniumok vizsgálatát és a kabar népesség törökös nyelvi eleminek kutatását helyezi előtérbe.

A palóc nevet illetően igen érdekes *Győrffy György* feltevése. Eszerint a kalandozó kunok a XII. század táján gyakran pusztították a lengyelek déli területeit, ahonnan kolonusként sok lengyel költözött a Felvidékre. A beköltöző lengyelek találtak a Felvidéken egy kunokra emlékeztető népcsoportot, s nyomban ráfércelték a „polovec-plavec” nevet, amely azután tartósan rajta maradt.

Nem kevésbé izgalmas *Kovács Bélának* a Túrörczi-krónikára való utalása. A krónika Abáról és I. Endre koráról szóló részrel — úgy mond — talán a kabar-lázadó etimológiát igazolják, mivel egy XV. századi lengyel krónikában egybecseng a „polovec-polovec” latin értelmezése.

S mindezek ellenére sem akar megvilágosodni a rejtély mélye — az én kiindulóhelyem is a palóc nevet övező homály. Úgy vélem, többre mehetünk, ha az okozat felől visszanyúlva próbáljuk kitapogatni az okot.

Az etnográfusok már a múlt században feljegyezték, hogy a „palóc” nevet a nép sehol sem hallja szívesen. Ismert tény, hogy még 40–50 évvel ezelőtt is mily visszautasító reagálást váltott ki ez a név. A tiltakozás okát azonban hiába firtatta a vendég. Sehol sem tudták a falubeliek megindokolni, miért tagadják palócságukat. Csak magát a tiltakozást vették át hagyományként dédapáiktól, a háttér ködbe vesztett. *Fülöp Lajos* is felhozta az egrí tanácskozáson a gúnynévelméletet, s egybefűzte azzal a kérdéssel: ez az archaikus szoká-

sokhoz annyira ragaszkodó népcsoport miként felejthette el éppen a nevének eredetét? MI, akik a palócok között élünk, tudjuk, hogy nemcsak azt felejtették el. Néha Zsófi néném például tudta, miért használja a „majd” helyett az „im” szócskát, s szegény nagyanyám sem, miért kell a sokat lófráló, csellengő lányra azt mondani, hogy „cihéreg”. Az alsóvályiak nem tudják, ki adta a Boszorágy nevet a falu egyik határrészének. S az ajnácskőiek is aligha sejtik — én is csak kútfőim jóvoltából tudom —, hogy valahányszor kimondják falujuk nevét, tulajdonképpen mindig az ótörök „ojna” (játék) szót költögetik siri álmából.

Igy állunk valahogy a palóc név elleni berzenkedéssel is. Ám a gömöri tollforgató kíváncsi, szeretné megtalálni a titok nyitját!

Az első eshetőség: a palócok talán sajátos tájnyelvüket (akcentusukat) szégyelltek. Ezt nyomban elvethetjük, hiszen az idegen már a harmadik mondatuk után rájött, kikkel áll szemben. Az a feltevés sem lehet helytálló, hogy a palócok az alföldieknek azt a XVII. századi tévedését próbálták eloszlatni, miszerint ők nem magyarok. E téves megkülönböztetés aligha volt hosszú életű, mivel a palócok rendszeresen jártak az alföldi városokba, s egy kurta évtized alatt tisztázódhatott, hogy a „palóc” név nem nemzetiséget jelöl, mint például a rác, oláh, polyák, talján. Magam is beszéltem öreg gömöri fazekasokkal akik elmesélték, hogy a monarchia felbomlásáig gyakran leszekereztek (családostul) egészen Debrecenig, a portékájukat árulni. Ilyenkor hetekig vándoroltak az Alföldön.

Első hallásra jóval lefegyverzőbbnek látszik az a változat, hogy a lengyel kolonusok ragasztották a „polovci” nevet a palócokra, akik a Lengyelországban (és Gácsországban) dúló, fosztogató kunokra hasonlítottak. Ha így történt volna, főlényesen kivághatnánk az adut: a palócok hagyományos heves tiltakozása döntő érv minden olyan kardoskodással szemben, mely a palóc-kun azonosság elhitéstését erőlteti. Hangsúlyozom: ha így történt volna. Kétséssé válik ugyanis a dolog, ha újból kiemeljük, hogy a „polovci” nevet az okleveles forrásanyag a honfoglalás korához fűzi, következésképp a lengyel kolonusok beköltözésekor már régóta megvolt. Továbbá: a kunok elől futó lengyeleknek pontosan tudniuk kellett, hogy kik azok az emberek, akiknek lakóövezetében maguknak és ivadékaiknak a menedékhelyet kiválasztják.

Egyetérték Fülöp Lajossal abban, hogy a mátrai kunok nem a honfoglaláskor jöttek be, hanem jóval később. A magyarság közt a XI. és XII. században mikro-gyűjtőpontokon megtelepült kunoktól pedig semmiképpen sem származhat a meglehetősen nagy kiterjedésű palócföld egész népessége. Az egykori Gömör—Kishont vármegyében egyébként csak egyetlen „kun” előtagú helységnev volt: Kuntapolca. (Ma is így hívják magyarul a falut.) Ila Bálinttól tudjuk, hogy ez a község a XIV. században Ákos Kun Miklós révén kapta a „Kun” tagot, addig csak Toplucha, Toplica néven emlegették, mint eredetileg szláv települést. Érdemes közbevetni: számos gömöri helységre érvényes, hogy — a nevükből ítélve — a honfoglalók szlávokat találtak itt, akik felhárították a hegyekbe, részben pedig beolvadtak a magyarságba.

A kunok már Salamon király uralkodása alatt betörték a Kárpát-medencébe, de a magyarok visszaűzték csapataikat. 1239-ben, a mongoloktól elszenvedett vereségük után, a kunok nyugati csoportjai a magyar királysághoz csatlakoztak, s IV. Béla széttelepítette őket az országban. A tatárjárás elején fejedelmük, Kötény megölése miatt elvonultak. IV. Béla 1242-ben visszahívta a kunokat. Az ország belsejében tömörítette össze őket, a velük tartó jászokkal együtt. Az előzmények után és a múltbeli tapasztalatok birtokában arra nem is gondolhatott, hogy valamely határmenti sávban teljes megbízhatóságot követelő szerepet töltsen be velük.

Komoly okoskodásra késztetett viszont a kabar-lázadó etimológia. Az Aba-féle lázadásban csakugyan részt vehettek kabar magyarok is, hiszen Sámuel az Aba-nemzetség őse volt, s az Abáknak jelentős birtokaik voltak az országnak abban a részében, ahol a szőlőművelésben fennmaradtak a kabarok sajátos szokásai. Aba összejátszott a korábbi nyugati orientáció fokozódását ellenző főurakkal, s pártjuk élén megfosztotta trónusától Orseolo Pétert, a velencei dózse fiát. A lázadó sereget az Aba mögött álló urak szervezték, annak tudatában, hogy már Géza nagyfejedelem is számolt a németek esetleges hatalmi igényeivel. (Visszatérése után Péter valóban hűbérül ajánlotta fel az országot a németeknek, s uralkodása második szakaszában vazallusuk volt.) A kabar-lázadó eshetőséget tehát — azt hiszem — inkább Aba-lázadó, Aba hívei lázadó módjára változtathatnánk. Igen ám, de élénk ágaskodik egy erélyesen fellépő kérdés: hogyan iktassuk be ebbe a gondolatsorba a szlávok valaminő szerepét, vagyis azt a vitathatatlanul minősített véleményt, hogy a palócok ősei a szlávoktól kapták a nevüket? A Pétert megbuktató lázadás és Aba Sámuel rövid királykódása különben csak kis epizód volt a két nagy király, I. István és I. László uralkodása közötti, trónviszályokkal teli korszakban. Jelentősebb alakja történelmünknek I. Endre, aki 1046-ban vett részt a magyar urak felkérésére a Péter elleni hadakozásban, orosz segédcsapatokkal. Béla — I. Endre fivére bátyja hívására 1048-ban tért haza Lengyelországból, s az ország védelmét vezetve III. Henrik német-római császárt ősi magyar taktika alkalmazásával visszavonulásra kényszerítette. Ebben az összképben már jelen vannak a szlávok (orosz csapatok, lengyelek), csak hogy I. Endre nyugati politikája lényegében megegyezett a kabar származású Abával, nem volt hát semmi ok arra, hogy Endre és Béla szlávjai Aba Sámuel volt kabar híveit gyalázó névvel illessék. Ez a megközelítés mindenképp

túlontúl bonyolult, ne is gabalyodjunk bele. Tapasztalatok igazolják: a megoldások rendszerint meglepően egyszerűek.

Merőben más tényeket és összefüggéseket tár elénk a honfoglalás időszaka. A magyar (és kabar) törzsek bejövetele és letelepedése olyan horderejű esemény volt, mely nemcsak a honfoglalók számára jelentett alapvető változást, hanem a kisebb-nagyobb szigetekben szerteszét élő és a felvidéki szlávok életére is erősen kihatott.

A magyar törzsek hosszú időt töltöttek Ázsiában türk pásztor-népek politikai szervezetében; 650 és 800 között a türk szervezetekből önállósult kazár kaganátus alá tartoztak. A nomád kazár (türk) nép között a VIII. században elterjedt a mohamedán és keresztény vallás, sőt a más országokból elkergetett zsidókat is befogadták. A kazár birodalom területén éltek a nomád türk kabarok is, akiknek három törzse utóbb részt vett a honfoglalásban.

A kazár birodalmat a besenyők támadása már a IX. században megingatta, ekkor vonultak át a magyarok Levédiába, ahol már velük voltak a kabarok, s beolvadásuk is folyt. A magyarságot is fenyegető közös veszély szorította őket a magyar etnikumba.

Árpád — aki Kurszán halála után vette át a tényleges hatalmat — Vereckénél vezette be a reá bízott rajt. A kabar törzseket is, melyek — a levédiai és etelközi együttlét után — immár „családon belül” érezhették magukat. Lehet, hogy a kóborló uz, besenyő, kazár, alán stb. szórványok is csatlakoztak Árpádhoz, de ezeknek a honfoglalás és letelepedés szempontjából csak alárendelt és periférikus szerepük lehetett. (Pl. az uzok emlékét csak egyetlen helységnev — Uzapanyt — őrzi a jelenlegi, megyéni területű rimaszombati járásban.)

A kabarok harci adottságairól és megbízhatóságáról a magyarok levédiai egyesülés óta elégségesen meggyőződhetnek (a honfoglalás előtti nyugati „előkalandozások” során? vagy Etelközben?), Árpád tehát az északi tájakon telepítette le őket, határvédő feladatot osztva rájuk. Sokatmondó adalék, hogy később Géza fejedelem a kabarokat rokoni kapcsolatokkal szorosan maga mellé állította, s a hanyatló fejedelmi hatalom megszilárdítása idején az erős kabar törzsek a teljes bizalmát élvezték.

Ila Bálint szerint a honfoglalás után a nógrádi és gömöri földet birtokba vevő hevesi törzsek a Medvesaljáról és a Karancsaljáról indultak tovább, s ezek a tájegységek a palócok fő fészkei lettek. A Tarján-patak neve és egyéb jelek is bizonyítják, hogy a kabarság mellett magyar törzstörzsedékek is otthonra leltek itt.

Ila Bálint közlése megerősíti azt a feltevésemet, hogy a kabar törzsek legelőbb a Bükk—Mátra—Cserhát helyezkedtek el, majd amikor portyázásaik során megtudták, hogy e hegyvonulatoktól északabbra megtelepedésre, legeltetésre, makkoltatásra alkalmas dombvidékek s gazdag folyó- és patak völgyek vannak, felnyomultak egészen a mostani Szlovák Érchegységig. Így alakult ki az a nagyjából tojásdad alakú jókora terület, melyet ma a palócok pátriájának tekinthetünk, s amelynek közepe táján a két baráti ország határa horizontálisan fut végig. Akik belülről ismerik az itteni helyzetet, a térképet elővéve könnyen meg tudják mutatni a szlovákiai palóc etnikum mai északi határát. Ipolyság fölött kezdődik, enyhe ívet leírva az Érchegység déli nyúlványal mentén halad, s valahol Rozsnyó fölött végződik. Tüzetesebb vizsgálattal a szakaszok görbületei, s nyugaton a Léva-környéki, keleten az abaúji kiszögelések is meghatározhatók. Minthogy egyúttal — bár kissé elavult séma szerint — szlovák—magyar nyelvhatárnak is vehetjük, bizonyosan elebbebb ez a vonal, mint a déli palóc határ, ahol a kirajzásoknak, valamint a palóc magyarok és nem palóc magyarok keveredésének feltehetően halványító elmosódás lett a következménye.

Csak bele kell lapoznunk a hajdani Gömör vármegye népiségtörténetét tartalmazó könyvbe, hogy élénk tünjenek a régmúltba vezérlő beszédes nyomok. Majdnem azt mondhatnánk: bizonyítékok. Ragadjunk ki találmányra egyet-mást.

A Rima völgyében levő Jánosi község földjét a X. század végéig szállták meg a Heves felől érkező törzsi elemek. Sokan lehettek, mert mire a kalocsai érsek királyi adományként megkapta az egykori Rima megyét, ivadékaik már benépesítették a völgy legtermékenyebb vidékeit. Rimaszécs is jelentős szálláshelyé épülhetett ki, adatok tanúsítják, hogy a mátraalji csoportok erre vonultak észak felé. A Balog völgyében található Bátka község elnevezése nemcsak korai alapítását bizonyítja, hanem azt is, hogy a patak mentén türk eredetű népelem élt. A „báta” török szó átalakult jelentése: mocsár, sár, vagyis világosabb magyar megfelelője: sárvíz. E török névadások Gömörben a törzsi nevekkal együtt, vagy közvetlenül azokhoz kapcsolódva fejlődtek ki. A „bizonyítási eljárás” szempontjából fölöttébb fontosnak vélem azokat az ótörök szavakat és elemeket, melyek sohasem váltak a magyar nyelv jövevényszavaivá, ám számos gömői helységnévben máig fennmaradtak! A Kálosa völgyi Füge falu egyházának védőszentjei, Kozma és Damján, nyilvánvalóvá teszik a bizánci kereszténység jelenlétét. A falu lakosai a gömői királyi vár kötelékébe tartoztak. Rakottyás falu határában is várjobbágyok élt, több majorság tömbjévé bővült a telepük majd később zsugorodni kezdett, míg végül teljesen eltűnt. A Balog és Kálosa közötti erdőkben, Baraca község közelében is a siker esélyével láthatnának munkához a régészek: valaha Ablonc falu házaí álltak ott, de 1567-ben már pusztá volt a hely, s többé nem is népesült be. A Sajó menti Hanva község kabar eredetű honfoglaló nemzetségi birtoka volt: a XII. században a mostani templomdombon nemzetiségi monostort építettek, melynek ma már egy követ sem látni. Lénártfalván a Hanva nemzetség Kócs-ága Szent Miklóst választotta temploma patrónusául.

A legmesszebbre a Sajó völgyében mentek fel a kabarok, Pelsőcig terjesztve ki a gyeput. Fontos szállásukká fejlesztették ki ezt a földrajzi pontot, innen vezetett a legjárhatóbb út a későbbi megye sík vidékeire és az ország belsejébe. Maga a falu a XI. században keletkezett, legkorábbi lakossága a sajómelléki kabar-magyar őrségből került ki.

A gömői tájakon letanyázott kabarok bizonyára jól érezték magukat új pátriájukban. A népesedés növekedéséhez nemcsak a szláv csoportok beolvadása járult hozzá, hanem a kabarok közé néhol beékelődött magyar törzstörzsedékekkel való keveredés is. Ezekről a „beékelődésekről” Alkér falu emléke regél az utókornak, ahol a X. században a Kér-nemzetség Gömörbe szakadt törzsedéke szerzett szállásbirtokot.

A halban gazdag vizek nádas árterei, az erdős dombok és lakák bőven biztosították a harcosok ellátását és a köznép megélhetését. Igaz, hogy a magyarság a honfoglaláskor már földművelő életmódot is folytatott (enélkül Géza és I. István nem alakíthatta volna ki a feudális államszervezetet), a kabarok lakterületén mégis az erdei legelőket is hasznosító állattartás jelentette a legértékesebb gazdasági ágazatot. Ezzel függ össze az, amit Fülöp Lajos is említett Egerben: szavaink zömét a kabarok közvetítették. Szembetűnő ebben a vonatkozásban, hogy az ótörök nyelvből átvett halneveink közül a „sőreg” halmnévvel pontosan azonos az Ajnácskő közelében levő Sőreg község neve.

A „céhbeliek” úgyszólván megfejthetetlen találynak tartják, hogy hol lehet a palócság (hozzátesszem: a kabarság) fő centruma. A kisebb centrumok felkutatása viszont — a fentebbi futólagos tallózásból is kiderül — a szlovákiai tájakon nem lenne reménytelen vállalkozás.

Az imént — Pelsőcöt említve — kimondtuk az „őrség” szót. Vesünk hát most egy pillantást a kabar-magyarok hajdani igen jelentős őrhelyére: Sajógömör községre.

Aki ma felsétál a sajógömöri Várhegyre, nem talál ott olyan romokat, amilyeneket a „vár” fogalma idéz fel képzeletében, de azt könnyen rekonstruálhatja, hogy mily kitűnően beláthatta innen a kabar őrség a tájat, ahol a Sajó völgye nyílik, s széles, termékeny síksággá tágul. Pogánykori erősség, földvár állt a régmúltban stratégiaileg kedvező helyen, kvádok tanýája lehetett. A kabar gye-püvédők afféle palánkerősítéssé alakították át a földvárat, s a vidék közigazgatási központjává tették. A vár helyőrsége nemcsak a völgyben és a hegy tövében letelepült köznép mindennapi munkálkodását vigyázta, hanem a — mai helyszínrajz szerint — rimaszombati, bánrévei és rozsenyói utakat és azok keresztesződését is szemmel tarthatta, sőt a települést nyugat felől határoló erdős dombokról a Turóc völgyét is ellenőrizni tudták.

A várat elfoglaló Gümür (Kümür) kabar törzsfő lett a környék ura, aki a későbbi várispánságnak, majd vármegyének is névadójává vált. A kabarok a palánkvártól kissé adább — a mai Órhegyen — különálló őrtornyot is építettek. A Sajón és annak szittyós árterén túl szintén állt egy őrtornyuk, de akkor már Gömör-öröknek hívták a kabar-magyarokat. Ettől a toronytól vette a nevét az akkor csak „terra” jelölésű kicsiny település: Toronyalja, Tornyaalja, Tornalja. Sajógömör volt a vármegye legelső székhelye, de I. István korában már a várgazdaságot is innen igazgatták.

A kabar-magyarok bölcsen választották ki ezt a központjukat: délről semmilyen veszély nem fenyegette őket, lakóterületük a Mátraig nyúlt, az ország belsejében pedig ugor-magyar törzsek tartózkodtak. Gümür vezéré s harcosai hűen őrizték az északi határt, míg a „civil” lakosság az erdők alatt élte a maga állattenyésztő-földművelő-halász-gyűjtő életét.

Jó lenne még előidézni a kabar-magyarok háza táján, de ennyiből is kiviláglik, hogy Sajógömört és környékét érdemes bekarikázni a térképen, ha azon töprengünk, hol és mik legyenek a palóckutatásban a soron következő teendők.

A kabarok beolvadása önkéntes volt — sőt, ha a lélektani tényezőkre gondolunk, elképzelhető, hogy büszkén váltak szervé; részévé annak a többségnek, mely Levédiában és az új hazában egyaránt jó irányt szabott a sorsuknak. A rájuk bízott feladatot becsületesen teljesítették, másként nem is szerződhetek volna hírneves Gömör-örökké.

S innen visszakanyarodhatunk a palóc név „rejtélyes” keletkezéséhez. Mialatt idáig jutottam az elmélkedésben, már a kezembem meledgett a megoldás kulcsa. Nem kellett érte messzi keleti tájakra zarándokolni, s a sokak által hiányolt írásos emlékekre sincs szükségem.

A magasabb övezetekben lakó szlávok még akkor is figyelemmel kísérhették volna a völgyi emberek cselekedeteit, ha sohasem jönnek le közéjük hegyi szállásaikról. Am nyilvánvaló, hogy az északi gye-pün csak a kezdeti időszakban választotta el a kabarokat a szlávoktól az idegenkedés üvegfala. A válaszfal idővel megvékonyodott és eltűnt, s a két fél dolgos hétköznapi összetalálkoztak, az egymásrautaltság mindenkorai parancsai szerint. A kabar-magyarok új településeinek számos esetében a szlávok adtak nevet (Pelsőc, Panyit stb), más helyeken meg a szlávok megüresedett szállásainak nevéit használták tovább a honfoglalók (pl. Rás, Tapolca, Naprágy). A szlávok tehát közeli és közvetlen szemtanúi voltak a kabarok életmódjának. Elmagyarosodásuk utolsó szakasza is a szlávok szemelattára ment végbe. Nem boszorkányság mindebből kikokoskodni, hogy a „palóc” nevet is a gye-pü mentén élő szlávoktól kapták a kabarok. Ezek a szlávok, akik a földművelés mellett a honfoglalás előtt már bányászattal is foglalkoztak, kezdetben kissé bizony lenéztek a keletről idevetődött furcsa jevevényeket, amolyan jötmént, előbb-utóbb továbbálló hódítóknak tekintették csoportjaikat. Így hát, mintegy magától értetődően, gúnynevet találtak ki számukra. (Más téma, hogy a bányászok a szlávok a kvádoktól vehették át; már a rómaiak történetírői feljegyezték: a Dobsina melletti kvád telepek a lakosainak bányái voltak.) Nem kétséges, hogy a gúnynevek egy ideig becsmérő éle volt. A kölcsönös közlekedés, utóbb a folyamatos együttlét és kölcsönös megismerés következtében, fokozatosan tompult a név gyalázkodó felhangja, mígnem csipkelődő-évvődő jellegűvé szelődött a gúnyolódás. A szlávok már békésen mosolyogtak, miközben a nevet kimondták, s mosolyogtak azok is, akikre vonatkozott.

Mármost: mi hát a „palóc” név genézise? A „plavec” (plavy — szőke, fakó) alapszót elfogadhatnánk, hiszen a névadás idején azt is jelenthette, hogy „fakófejű, hókófejű”, s így jó gúnynevek. Fogas kérdés azonban: vajon annyira hirtelenszókék voltak-e a türk-kabar emberek hogy emiatt csúfolódás tárgyává válhattak? S hihető-e, hogy a „se szőke, se nem barna” magyaroktól kirívósárgán elütött a hajuk színe? Merthogy a gúnyolódáson kívül bizonyosan az ugor-magyaroktól való megkülönböztetés volt a névadás másik célja.

Rögtön másképp reagál ellenben mai nyelvérzékünk és nyelvtudatunk, ha a „polovec-polovei” alakot vizsgáljuk. (A véletlen műve, hogy megtévesztően hasonlít a kunok hajdani orosz nevéhez.)

Csodálom, hogy mindeddig senkinek sem jutott eszébe a „pol”-fél (valaminek a fele) szláv alapszó. Engem megtorpantott, le is horgonyoztam mellette, s kibontottam belőle a „felemások, felemás emberek, fél emberek” jelentésű szláv „polovci” elnevezést. Ebből a gúnyt is, a megkülönböztetés szándékát is könnyű kihallani.

Ismételjük meg Győrffy György kombinációját: a palócföldön élt hajdani népcsoport a külső megjelenésében és esetleg nyelvében is eltért a magyaroktól.

Mit értsünk külső megjelenésen? A hajszín helyett inkább azt, amit magukon hordtak. Úgy vélem, jogosan gyanítom, hogy a kabarok valamilyen sajátzerű, birkabőrből készült ruhát viseltek. (Érdeemes lenne utánajárni, hogy a hajdani híres jolsvai gubások miért nevezték évszázadokon át a jellegzetes, fekete gubáikat „magyar” gubáknak. Ez a gyapjas ruhadarab feltűnést kelthetett a szlávok körében, kiváltképp, ha az ő szemüknek a viselés módja is szokatlan volt, s ha hozzágondoljuk, hogy a szőruhában levő kabar férfiak díszes kardot, fegyverövet, tarsolyt erősítettek magukra, s asszonyaik is a délebbi magyar törzsek közt is elterjedt ékszerekkel díszítették öltözködésüket.

A nyelvükben ennél is sokkal feltűnőbb kiütözhetett a felemáság. Aligha lehet vita tárgya, hogy a beolvadás menetének végéig, de még azután is jó ideig, furcsán, „kabarosan” ejtették ki a magyar szavakat s gyakran régi anyanyelvükkel keverték a magyar beszédet, sőt — mondandótól, lelkiállapottól, alkalomtól függően — hol magyarul, hol meg türk nyelven értekeztek egymással.

Hasonlóképpen kidomborodhatott a felemáság a földművelésben, a szokásokban, a sátrak alakjában stb. A vallásgyakorlásban is elmentéses jegyek váltakozhattak, hiszen már a kazár birodalom tájain megismerkedtek a mohamedán és a bizánci vallással.

Ezek a körülmények oly meghatározóan lappangnak a polovci-felemások elnevezésben, hogy a névadást illetően a mediterrán fajjal ismérvek jelentőségét is másodlagossá teszik. A megőrzött régiség és az újabb magyar hatás egybefolyt, összekeveredett a kabar-magyarok életvitelében, mindaddig, amíg teljesen le nem zajlott áthasonulásuk. (Más lapra való azok a magatartásbeli és kulturális tényezők, amelyek ma is a magyar etnikum egyik legarchaikusabb csoportjává teszik a palócságot.)

Egy népiségtörténeti tanulmányban azt olvastam, hogy Beje gömői falu területét a X. században török elemekkel vegyes magyarság szállta meg. Előző okfejtéseim arra sarkallnak, hogy megkockáztassam a helyesbítést: a szóban forgó szállásfoglalók magyarul már jól tudó kabarok voltak. A sajógömői vár közelsége és a Beje falunév, mely a török „bag” (főnök) szó számszámára, vélelmem mellett bizonyodik. A számos példa közül azért hozom fel legalább ezt az egyet, hogy érzékeltsem: olykor furán meglepészik az embereket a kabarok „felemásága” folytán tudatosult kategóriák.

S immár csupán arra kell válaszolni, hogy mikor kezdtek a palócok — a kabarok leszármazói — tagadni és szégyelni a nevüket. Valószínűleg akkor, amikor a „palóc” név jövevényszóként beleépült a magyar nyelvbe, s már a palócok földjén és annak peremvidékén élő nem palóc magyarok is így nevezték és emlegették őket. Mert más dolog, ha az ember „kivülről” hallja a gúnynevet, s megint más, ha a tulajdon hozzátartozói szólítják ugyanúgy. Írásos emlékeinkből azért hiányzott oly sokáig a „palóc” név, mert igencsak balgák lettek volna a palóc-magyarok, ha tollba mondják a gyalázkodásnak vélt kifejezést, s mert az okmányok és összeírások készítői (írnokok, papok) teljes joggal magyar népcsoportnak tekintették a palócságot.

Barabás Jenő felvázolta Egerben, milyen derekas munkát végeztek a múlt században a palócföld bemutatására vállalkozó kutatók. A széles rétegek tudatvilágában azonban elsőként egy szépíró, Mikszáth Kálmán vívott ki méltó rangot a palócságnak.

Nemrég utánanézttem — egészen friss kiadványokban —, hogy szerepel-e a szlovák néprajzi terminológiában a „palóc-polovci” csoportnév. Egyetlen publikáció lapjain sem találtam a palócságra utaló jelzést, vagy elmagasztoló körülírást. Ebből a szemszögből is nyomatókat nyert tehát, hogy — Bakó Ferenc szavaival élve — a szláv gyökerű név nem takart szláv eredetű népet, a szlávok csupán a nevet adták a palócok őseinek.

A témába való belemertülés további kalandozásra csábít. Szeretnem volna még szólni a palócság ágairól és a népcsoportok keveredéseiről, a palóc tájnyelv árnyalati különbségeiről, s kedvem lenne körülnézni Berzétében, ahonnan a Gömör-őrök továbbmentek a Szepesség felé. Le kell győződnöm a kisértést, hogy ne tévedjek beláthatatlan labirintusba, s e szerény dolgozatom alcímét se hazudtoljam meg.

Miközben hálával és megilletődve idézgettem fel magamban annak az embernek a kódaláját, aki a múlt század elején „tsekély” képességeihez képest „tizenkét tsászári species aranyot” ajánlott fel „a Palótszág” hiteles leírójának, a naplósajtóban rövid közlemény tudatta, hogy régészeti kutatást végeztek Ragyolc községben (Iosonci járás), kiásták a falu templomának alapjait, s az előbúvó emberi csontok kivallották, hogy a templom egy régi temető sírjai felé épült. Vajon mikor tudjuk meg, vannak-e az említett régi temetőben a kabarokkal kapcsolatba hozható honfoglaláskori leletek?

E kérdés feltevésével egyúttal csatlakozom azokhoz, akik már 1967-ben javasolták: Szlovákia egyes magyarlakta vidékein is meg kellene szervezni az intenzívebb palóckutatást, elsősorban a gömői, nógrádi, honti tájakon. A kutatás persze úgy válhatna igazából átfogóvá és aktív sikereket ígérővé, ha az e téren sok tapasztalatot szerzett magyarországi nyelvészek, etnográfusok és régészek is részt vennének a munkálkodásban. Ily módon a már Barabás Jenő által is jelzett (állítólag 1980-ban kiadandó) nagymonográfia az egész palóc etnikumot felölelhetné. S az együttműködés a két baráti ország kulturális kapcsolatainak ápolásához is hozzájárulna.

Veres János

Széljegyzetek

A PALÓC NÉV ÉS A PALÓC NÉPRAJZI CSOPORT

EREDETÉHEZ

Veres János tanulmánya —, amelyet a folyóirat szerkesztősége volt szíves vitaindítás céljából betekintésre átadni — nemcsak azért fontos, mert abból az egyik szlovákiai kutatónk nézeteit ismerhetjük meg, hanem azért is, mert azt általa felvetett problémák ismét rámutatnak arra, hogy a magyar palóc néprajzi csoport eredetére nézve mily sok zsákutcába vezető vélemény alakult és alakul ki.

A magam részéről csak örömmel üdvözölhetem azt az élményszerű egyéni hangvételt, amivel a szerző „belülről nézi” a problémákat, mert ez teszi lehetővé, hogy a palóckérdés „palócok” körében ismeretessé vált megoldási kísérleteinek visszhangját értékelni tudjuk. Kiderül ugyanis, hogy mindaz, amit ennek a néprajzi csoportunknak a nevérol és eredetéről a gömői palócok tudnak, nem más, mint a különböző időkben, különböző kutatók által közreadott különböző nézetek értelmiségi körében élő zürzavara. Ez szöges ellentétben áll a göcseji palócok Szentmihályi Imre által részleteiben is feltárt néprajzi eredetmondájával a „palóc herceg mondá”-val, a herceg Attila Káma nevű feleségétől való származtatásával és a palócoknak egy, a hunokkal rokon néptől való eredetiztetésével. Ebből legalább a dunántúli székely töredékek népi hagyományainak más őrségi népi mondai elemekkel történt összegyűjtésére következtethetünk, amire Kriza János már a múlt század derekán rámutatott, hangoztatva a zalai palóc és az erdélyi székely regősének közötti nagy hasonlóságot. Ilyen népi eredetmonda és regősének vidékünkön nem él eddigi tudásunk szerint sohasem élt.

Érthető tehát, hogy a vidékünk palócságának eredetével és elnevezésével kapcsolatban egymásnak ellentmondó nézetekkel Veres János nincs megelégedve és kiutat keres a bizonytalanságból. Feltételezésének —, ami miatt nincs mit mentegőznie — vannak már tudománytörténeti előzményei. Az Ipoly völgyének régészeti és néprajzi emlékeit oly buzgón kutató Pintér Sándor is kétséget vonta a századfordulón megjelent írásaiban a palócok kunoktól való származtatásának elméletét és a palóc elnevezésben csak az „alul lakó” és a „felül lakó”, azaz hornyák szlovák elnevezés ellentétét vélte felismerni. Elgondolását Árpád-kori történetünk kiváló ismerője, Pauler Gyula is magáévá tette. Nézetükkel azonban nem tudták áttörni a Jerney János és Gyárfás István művei nyomán uralkodóvá vált kun-kabar-elmélet védelmezőinek vonalát, bár kifejtették, hogy a kunokat magyarul sohasem hívták palócoknak.

Veres János is elfogadja a palócok kabar eredetiztetését. Szerintem ezeket a völgyben lakó kabarokat a hegyen lakó lengyel telepesek nevezték el palócoknak, és ennek az elnevezésnek „fél ember, felemás ember” jelentése vált alapjává a szó gúnyos értelmének, illetve a palóc mivolt tagadásának. E tekintetben, a gömői részeket illetően, elegendőnek tartom a Szombathy Viktor várgedei tapasztalataira való utalást, folyóiratunk 1968. évi hasábjain.

Úgy vélem, hogy Veres János nagyon helyesen járt el akkor, amikor következtetéseit kiindulópontjául a palóc elnevezés gúnyos, csúfolkodó jelegének elemzésébe bocsátkozott. Vidékünk egy részén ugyanis ez az egyetlen olyan népi eredetű hagyomány, amely — bár eredeti jelentésbeli vonatkozását elveszítve — még századunk első felében is elevenen élt. Ezt még az írástudók is figyelembe vették. Például az 1830-as években a salgótarjáni és környékbeli magyarokat Ruttikay evangélikus lelkész matyóknak nevezte, a bányaigazgatóság levelezésében pedig csak 1905. táján kezd előfordulni a palóc népcsoportnév. Ugyanakkor pedig Lisznyay, Mikszáth és még sokan mások írásaikkal a „palóc kultusz” terjesztőivé váltak. Ez a „fentről” kiinduló kezdeményezés azonban —, minden jel erre mutat — Salgótarján környékén nem hatolt be a paraszti lakosság gondolatvilágába.

Ennek okait kutatva tételeztem fel, hogy a palóc népcsoportnév nem származhatik etnikai csoport nevéből, tehát a kunok szláv polovec nevéből sem. Ez az a felismerés, amelynek alapján, a közös kiindulás ellenére következtetésem eltérnek a Veres János állatiaktól. Ezek alapján már a Palócföld 1968. évfolyama 3. és 1969. évfolyama 1. számában rámutattam arra, hogy a palóc népcsoportnévünk magyar lett szamojéd eredetű elnevezés. A kérdéssel azóta bővebben nem foglalkoztam és a Nógrád megye feudális kori történetét tárgyaló, 1973-ban megjelent könyvemben is főleg a kérdés jogtörténeti vonatkozásaira tértem ki. Azóta azonban, hogy a szamojéd szóeredet problémáját felvetettem, további bizonyítékokat találtam nézetem alátámasztására, amiket a Nógrád megyei múzeumok egyik évkönyvében szándékozom közreadni. Ennek a tanulmányomnak néhány részletére azonban már most röviden ki kell térnem, hogy Veres János tanulmányával kapcsolatban vitaindítás alappal szolgáljak.

Kezdem tehát Anonymussal, aki szerintem —, miként azt a Heves megyei múzeumok 1977. évi XV. évkönyvében kifejttem — azonos II. Péter egri püspökkel (1181—1197), aki a kumánok Kievet melletti csatlakozásának leírásával a kun-kabar azonosítás legfőbb bi-

zonyságtévője. Anonymus kumánjai ugyanis kétségtelenül azonosak a 950. táján író Konstantinosz Porfirogenetosz bizánci császár által említett kabar csatlakozókkal. Van azonban Anonymus és Konstantinosz előadása között bizonyos ellentmondás. Konstantinosz alapján a honfoglaló magyarság honkereső útvonalja közel a Fekete-tenger vidékére helyezhető; amivel szemben Anonymus szerint ez az útvonal nagyjából a Volga északi, kelet—nyugati irányú szakasza közelében keresendő. Ezen kívül Anonymus szerint már az óshazában „az ugyanazon vidékről való szövetséges népek nagy sokasága” csatlakozott a honfoglalókhöz. Amí szerint feltehető chanti, manysi, permifinnugor és szamojéd töredékeknek magyarokkal együttes új hazát kereső elindulása, sőt a volgai és balti finnugor töredékek szövetségként való besorolása is.

Ez utóbbiak magyarországi településeinek meglétére az Ipoly és Rima völgyének okleveles emlékeit feltáró *Kubinyi Ferenc* már 1902-ben felhívta a figyelmet, amikor a Méra és Mére nevű falvainkban a harcias finnugor merja nép szállásait, az Ugra nevékben a Jugriából elszakadlakét és az Oroszi nevék egyreszében a honfoglalóinkhoz csatlakozó oroszokét vélte felismerni. Az orosz csatlakozókról Anonymus is beszámolt. Ezek a IX—X. század fordulóján élt oroszok azonban nem nevezhették el poloveceknek Anonymus kumánjait — azaz a kabarokat —, mert az orosz területekkel csak a XI. század folyamán jutottak érintkezésbe azok a kunok, akiket majd polovec néven emlegetnek. Ezek a kunok szorították ki lakóhelyeikről azokat a hazai forrásainkban kunoknak nevezett és részben —, de nem a Mátra aljába, hanem ismeretlen helyekre — betelepített, török nyelvet beszélő népelemeket, akik nem kunok, hanem besenyők és azok voltak, akiket pedig szintén sohasem neveztek az oroszok poloveceknek. Nem vonatkozhatik a palóc népcsoportnév a XIII. század derekán betelepített kunokra sem, mert e szavunk első nyilvántartott személynévi előfordulása 1220-ból származik, amikor is az Ung megyei Sasvár egyik varjobbágyát hívták *Polouc*-nak. Ez a személynevev — *Polouch* változatban is — számos középkori oklevelünkben előfordul. Heinyévi alakját a Pozsony megyei *Palóc*-puszta őrzi, és valószínű, hogy az Ung megyei *Palóc* —, amit *Palócnak* is írnak — neve nem a Pál személynevből, hanem a palóc népcsoportnévből származik. — Mindez azt igazolja, hogy a *palóc* szavunk már a koraközépkorban megvolt.

A nyelvrokon finnugor néptöredékek régészetiileg is igazolható jelenlétét bizonyítja a *Dienes István* által 1964-ben leírt karancslapujtói lelet. Itt egy a X. század első, vagy második harmadában élt elokelő nemzetségfőnek, vagy katonai vezetőnek a sírjában mordvinföldi hasonmásokkal bíró kardv vereteit találták meg. A lelet moksa-mordvin vonatkozásait *Káldy-Nagy Gyula* 1971-ben Ankarában kiadott, a budai vilayet 1546. és 1562. évi adóösszeírásait tartalmazó műve tette nyilvánvalóvá. Eszerint a Lapujtóhoz közeli Sóshartyánban *Moksa* nevű jobbágyok éltek. Ilyen családneveket még Kecskeméten és Törtelen is találunk, ami a moksa-mordvin eredetűek szórványokban történt letelepítésére utal. A török összeírók adatait hitelesítik a Nógrád megyei levéltárban őrzött lakosságösszeírások *Moksa* családnevei. A népcsoportnév helynévi előfordulását az Ung megyei *Moksa* falu neve őrzi. A balti finnséghez tartozók hazánkbeli jelenlétére pedig a Tápó folyócska neve is utal.

A fenti kiragadott példák is bizonyítják, hogy a rokon szamojéd nyelvet beszélő töredékek jelenléte és beolvadása is valószínű. Szovjet és magyar nyelvészek állítják, hogy Eurázsia északi területein a *-ma* végződésű folyóvíznevnek szamojéd eredetűek. Ezen az alapon tételezem fel, hogy a Rima folyónevünk és az Eger patak Rima nevű mellékágának a neve is szamojéd eredetű. A nyenyec-szamojédek nyelvéből származó több személy- és helyneve mellett is számos bizonyíték sorolható fel. Például szamojéd eredetűnek vélem a *Szombat* helyneveinket, amikkel a sámánkodás helyeit, vagy a sámánok birtokát jelölték, amiknek török nyelvi eredetű változatait a *Kám*, *Káma*, *Kámond* és *Kámor* helyneveinkben találjuk meg.

Ezen az alapon állítom, hogy a Rima folyó völgyében szamojéd töredékek éltek, akik a tőlük délre fekvő és határos *bolondóci* várnépeket neveztek el a maguk nyelvén *bolondóci*aknak, azaz *palóc*oknak. A nyenyec-szamojéd *paloc* és az ezzel azonos *palotasz* ugyanis — miként arra már a *Palócföld* jelzett helyein rámutattam — a következőket jelenti: — 1. összekavar, összebonnyolít; összekuszál, összezeve; megzavar, összevegyít. — 2. belegabalyít, befon. — 3. idegen nyelvet utánoz, de úgy, hogy nem mond semmi értelmes dolgot. — 4. gagyog, hebeg, makog, dadog. — 5. hanyag, terjengős.

A fenti jelentésváltozatok közül az első négy olyan, hogy azok alkalmasak voltak a nyelvünkben szláv eredetűnek tekintett *bolond* és *bolondos* szavunk — az ezt a nevet viselő Vág-völgyi *Bolondos* (vagy más néven *Bolondóc*) vára és az országban szétszórt birtokain élő várnépek — *palóc*, vagy *palotasz* szamojéd eredetű szavakkal való jelölésre. Úgy vélem tehát, hogy a *Palóc* helynevet és a *palóc* népcsoportnév nem etnikai hovatartozást, hanem „szolgálati” beosztást jelentett, mégpedig *bolondosi*, illetve *bolondóci* település- és népcsoportnév értelmezéssel.

Igazoltnak vélem ezt azzal is, hogy *Ila Bálint*, a Vág-völgyi *bolondóci* határőr várkapitány Gömör, Nógrád és Heves megyéket ölelő terület egységét a néprajzkutatók megállapításai alapján a „*palócok földje*” és a „*palócság*” néven szerepelteti a Gömör megyei lakosságnevszo-

rokat tárgyaló nagy művében. Ezek a települések a következők: *Ajánáskó*, *Almágy*, *Bakóháza*, *Bataháza*, *Baratony*, *Belezsér*, *Bikmeg*, *Cered*, *Dobfenék*, *Dobszeg*, *Egyházásbást*, *Eperjes*, *Hidegkút*, *Kabala*, *Szó*, *Kökényes*, *Obást*, *Péterfalva*, *Pogony*, *Répás*, *Róna*, *Sáros*, *Sőreg*, *Tajti*, *Tótújfalú*, *Utas*, *Vecseklő*, és *Zabar*. Ezek közül a dőlt betűvel szedettek ma hazánk, a többiek Csehszlovákia területén fekszenek. Jellemző, hogy a vidékünkön élő néphagyomány Péterfalvát a világegyetem közepének tartotta, és az sem közömbös, hogy Belezséren Gömör megye területén egyedül csak itt — 1381-ben egy *Bolond* nevű jobbágyot említenek. Ettől a területtől nem messze sejthetők a szamojéd szórványok.

A *palóc* szavunk szamojéd eredete egyik legfőbb bizonyítékanak tartom azonban a perjék családjába tartozó *palócfű* (*Lolium temulentum*) növényneveinket. Ezt kutatóink eddig — nyilván, mert eleve feltételezték, hogy a *palóc* szavunk csak a *polovec* népcsoportnév változata lehet — nem vették figyelembe a szófajtések során. Pedig nagyon figyelemre méltó az, hogy a *palócfűvet* másképpen *szédítő*, vagy *konkoly*-perjének és *vadócnak* is nevezik. Ez az alkalmatlan gyomnak tartott növény önmagában véve nem mérges, de mivel az emberre, állatra egyaránt kábítólag és szédítőleg ható anyagok egyik kedvelt hordozója, elmét összezavaró, *megbolondító* hatást tulajdonítanak neki, ami teljesen megfelel az említett szamojéd szó jelentésbeli tartalmának.

A fentiek alapján tehát állítom, hogy a *palóc* népcsoportnévünk elsősorban ott tűnik fel a koraközépkorban, ahol a *bolondóci* vár területi szórványai közelében szamojéd eredetű honfoglalók éltek. A *bolondóci* várnépek szórványainak egyik területileg legnagyobbika az *Ila Bálint* által említett gömői terület volt. Ez azonban még kiegészíthető a Fülek melletti Kövesd földdel, Béna faluval és Monosza erdei településsel. Az Ipoly völgyében *bolondóci* várnépek éltek még a Hont megyei Szebelében is. Voltak azonban, például, Bihar és Sáros megyében is *bolondóci* várföldek és népek. Ez utóbbiakra vonatkozik az az 1245. évi oklevél, amelyben a vár Geureg falusi jobbágyairól történt említés. Ez a sárosi adat igen figyelemre méltó, mert a *palóc* népcsoportnévünk szlovák népcsoportnévi változatára következtethetünk belőle.

Jelentős *Veres János* azon megállapítása, hogy a szlovák irodalomban a magyar *palóc* népcsoport jelölésére a nyelvünkbeli átvett *palóc* szót használják. Eszerint —, ha a korábbi *polovec*-*palóc* azonosítást elfogadjuk — a szláv nyelvek valamelyikéből átvett népcsoportnévünk magyarosított alakjában került vissza a szlovák nyelvbe. Ezzel szemben úgy vélem, hogy a szlovák nyelvben a *kunok* *polovec* nevének a kiskárpáti és morvamezei helynevekben megtalálható *plavec* szó a megfelelője. Forrásainkból ugyanis kiderül, hogy a nyugati végekre a háború okozta nagy vérvesztés következtében elneptelenedett székely határőrszállásokra a XIII. század derekán kunokat telepítettek.

Úgy vélem továbbá, hogy a *palóc* népcsoportnévünknek az északi-keleti nyelvjárás területünkön élő, eredetileg gúnynévként használt szlovák népcsoportnév, a *trpák* (trpák = tökéletlen, hülye, ostoba) a megfelelője. Feltételezem, hogy ez is a *bolondóci* várnépekre vonatkozott. Valószínű, hogy Sáros megye területén kívül Zemplénben és Ungban is voltak *bolondóci* várföldek, amelyeken szlovák környezetben éltek a várnépek, vagy talán maguk is szlovákok voltak.

Valószínű, hogy a *bolondóci* szórványokon élők nem egy és ugyanazon nyelvet beszélők sorába tartoztak, amire már az ország különböző területein való elhelyezkedésükből is következtethetünk. Például, *Ila Bálint* a gömői *palócföld* lakóit Nógrád és Heves területéről betelepített kabaroknak tartja. Ugyanakkor azonban a *Gortva-patak* neve — ami a szláv nyelvekből nem magyarázható meg — a permifinn nyelvekből levezethető és ez esetben *Veres-patak* a jelentése. A kétségtelenül török és magyar helynevek mellett tehát távoli finnugor nyelvrokonaitól származók is vannak ezen a területen. Feltételezésem, a karancslapujtói mordvin lelettel együtt, Anonymus északi rokon népek csatlakozására vonatkozó adatát is igazolja.

Adataim és észrevételem forrásait jelzett tanulmányaimban közlöm. Itt csak arra hívom fel a figyelmet, hogy *Ila Bálint* Gömör megye című négykötetes művének — amit életműnek is tekinthetünk — az eredményeit összegező 1976-ban megjelent első kötete és annak térképvezérlései nélkülözhetetlenek a *palóc* és a *barkó* néprajzi csoportjainak múltjának megismeréséhez. Ugyanezt mondhatjuk el *Szentmihályi Imrénének* *A göcseji nép eredetihagyományai* című 1958-ban megjelent tanulmányáról is. Rokon népeink történetének is rövid összefoglalását találjuk meg *Hajdú Péter Finnugor nyelvek és népek* című 1962-ben megjelent könyvében. Meg kell említeni még *Kubinyi Ferenc* 1902-ben Balassagyarmaton megjelent kétkötetes művét. Ennek címe: *Béla király névtelen jegyzőjének kora*. A cím ellenére számos *palócföldi* vonatkozású adat és következtetés is található benne. Kutatóink nyilván azért nem veszik figyelembe, mert ő az utolsó olyan Anonymus-kutatónk, aki P. mestert I. Béla király jegyzőjének tekintette — ami ma már túlhaladott álláspont. Habent sua fata libelli —, azaz, a könyveknek is megvan a maguk sorsa. És ezzel mind a *Veres János*, mind a magam tanulmányára is célozva, zárom soraimat.